

Az erőszakos cselekményekre alapított jóhiszeműségi kifogások a Nemzetközi Bíróság joggyakorlatában

I. Bevezetés

Ahogy az Professzor Úr tudományos életműve is mutatja, talán nincs is a nemzetközi jognak még egy olyan területe, amely olyan hosszú idő óta és olyan meghatározó jelentőséggel képezi annak részét, mint az erőszakalkalmazásra, illetve az annak visszaszorítására irányuló szabályok rendszere. Mégis, ezeket a szabályokat mind a mai napig feszegetik, sőt időről-időre áthágják a nemzetközi közösség tagjai. Professzor Úr 1979-ben felvetett kérdése így a mai napig sem veszített aktualitásából: „*hol maradnak a nemzetközi jog szankciói?*”.²

Ez az ünnepi tanulmány a szankciót nem a hagyományos értelemben mint a nemzetközi közösség, illetve az annak intézményei által elrendelhető hátrányos jogkövetkezményt vizsgálja. Sokkal inkább annak egy eljárási vonzatát helyezi középpontba annak kapcsán, hogy milyen jogi érvekre, jogintézményekre alapíthat kifogást egy nemzetközi eljárás során az az állam, amellyel szemben erőszakot alkalmaztak, azaz milyen eljárási következménye lehet a nemzetközi joggal ellentétes, erőszakos magatartásnak.

Jelen tanulmány elsőként az eljárási kifogások nemzetközi jogi kereteit mutatja be, tekintettel azok formai, eljárási sajátosságaira, illetve az erőszakalkalmazás szankcionálásának megalapozottságát tartalmi szempontból biztosító alapelvekre, különösen a jóhiszeműségre. Mindezt az elméleti kitekintést a jelentősebb kapcsolódó nemzetközi jogviták bemutatása, majd pedig a megállapítások összegzése követi.

II. Az eljárási kifogások a nemzetközi eljárásokban

A nemzetközi eljárások során kereset elbírálhatóságáról, illetve az érdemi kérdésekről való döntés főszabály szerint csak a felek külön erre irányuló kérelme alapján válik szét.³ A nemzetközi ítélkezési fórumok a szűken értelmezett anyagi jogi kérdéseken túlterjeszkedő kérdéseket jellemzően kapcsolódó eljárások keretében tárgyalják. Amennyiben az alperes

¹ Joghallgató, demonstrátor, ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszék. E-mail: balazs.b.gergo@gmail.com. A tanulmány egyes részeinek alapját a 2021-es OTDK-n bemutatott dolgozatom szövege képezi.

² VALKI László: Van-e szankciója a nemzetközi jognak? *Külpolitika* 6. (1979) 1., 51-67. 51.

³ RASSEKH AFSHAR, Mandana Knust: International Courts and Tribunals, Rules and Practice Directions (ECJ, CFI, ECtHR, IACtHR, ICSID, ITLOS, WTO Panels and Appellate Body In PETERS, Anne (szerk.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2008. 14. bek.

vitatja a bíróság joghatóságát vagy a kereset befogadhatóságát, előzetes, pergátló kifogást emelhet.⁴

Az előzetes kifogások jelentőségét az adja, hogy ha a bíróság helyt ad az erre irányuló kérelemnek, azzal a fél elkerüli „nemcsak az ügy érdeméről való döntést, de annak bárminemű tárgyalását is”⁵ – azaz nemcsak a számára hátrányos jogkövetkezményeket megállapítása, de az esetlegesen kellemetlen kérdések megválaszolása alól is mentesülhet. A kifogások érvényesítése, illetve az egyes problémák előkérdésként megjelölése a peres fél indítványával történik.⁶ Ezek érvényesíthetőségét az sem zárja ki, ha nem előzetesen, hanem csak az eljárás későbbi szakaszában jelölik meg.⁷ A kifogások nyomán megnyíló kapcsolódó eljárás idejére a felfüggesztésre kerül az ügy érdemének tárgyalása.⁸

Az előzetes kifogások irányulhatnak a bíróság joghatóságának, a kérelem befogadhatóságának vagy a másik fél perbeli legitimációjának vitatására is. Előbbi két fogalom nem válik el élesen egymástól a gyakorlatban, azonban az elméleti szempontból a befogadhatóság vizsgálatára a bíróság joghatóságának megállapítását követően kerülhet sor. Ez annak felderítésére irányul, hogy van-e olyan egyéb körülmény, amely miatt kizárt az ügy érdemi elbírálása.⁹ A perbeli legitimáció egyaránt vonatkozhat a fél perképeségére, illetve keresetőségi jogára is. Előzetes kifogás tárgyaként elsősorban az első értelmében jelenik meg, második jelentésében inkább az érdemi elbírálás során merül fel.¹⁰

⁴ LAMM Vanda: *A hágai nemzetközi bíróság döntései 1957-1982*. Budapest, 1984. 33, SOREL, Jean-Marc – CHERCHENEFF, Lena: *International Courts and Tribunals, Procedure*. In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2019. 34. bek.

⁵ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (New Application: 1962), Judgment, Preliminary Objections. I.C.J. Reports 1964. 6. 44, WITENBERG, Joseph Charles: *La recevabilité des réclamations devant les juridictions internationales*. Leiden – Boston, 1932. (Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 41) 17–18.

⁶ THIRLWAY, Hugh: Preliminary Objections. In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2006. 1, 3, 5. bek.

⁷ D'ARGENT, Pierre: Preliminary Objections: International Court of Justice (ICJ). In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*, Oxford, 2019. 6. bek.

⁸ D'ARGENT, Preliminary Objections...1. bek., LAMM, *A hágai...* 34.

⁹ D'ARGENT, Preliminary Objections...11. bek. WITENBERG, *La recevabilité...* 17., Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment. I.C.J. Reports 2003. 161., 29. bek.

¹⁰ DEL VECCHIO, Angela: *International Courts and Tribunals, Standing*. In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2010. 1. bek., GAJA, Giorgio: *Standing: International Court of Justice (ICJ)*. In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2019. 1, 3, 34–35. bek.

III.A rosszhiszemű és jogellenes magatartások a nemzetközi jogban

Az erőszakalkalmazás rendszerint mint rosszhiszemű, illetve jogellenes magatartás jelenik meg a nemzetközi eljárásokban. Ezek a hívószavak számos, egymást részben fedő alkoncepciók egész tárházát ölelik fel (ide sorolható például a méltányosság elve, az *estoppel* vagy éppen a joggal való visszaélés tilalma is), amelyekhez a joggyakorlatban különféle érvényesülési feltételek, illetve jogkövetkezmények társultak.

Összehasonlító jogi kutatások tanúsítják, hogy előbbieken is említett elvek valamilyen formában a világ összes jelentős jogrendszerében megjelennek.¹¹ A jogfelfogásban és jogtörténetben jelentkező különbségek nyomán ezek természetszerűleg nem egyeznek egymással teljes mértékben.¹² Megállapítható például, hogy a kontinentális jogi hagyományban elsősorban anyagi jogi, míg az angolszász jogokban eljárási szempontból szankcionálják az ide kapcsolható magatartásokat. Az angolszász jogok megoldása elsősorban a tiszta kezek (*clean hands*) elvében jelentkezik, amely jogorvoslati lehetőségeket zár el a tisztességtelenül eljáró kérelmezőtől.¹³

Általános tapasztalat, hogy a nemzeti jogokban kialakult koncepciókra a nemzetközi eljárások során is rendszeresen támaszkodnak a felek.¹⁴ Nincs ez másként a jóhiszeműség és a jogellenesség kapcsán sem, a nemzeti szinten kívül, a nemzetközi jogban is megfigyelhető hasonló alapelvek működése, még ha ezek tartalma nem is esik egybe hasonló nevű, nemzeti jogokban megjelenő párjukkal. A jóhiszeműség számos rész-elvben kimondva, általános jogelvként, illetve szerződések részeként is elismerést nyert a nemzetközi jogban.¹⁵

Az angolszász nemzeti jogokból eredő *tiszta kezek* elvére hivatkozás a nemzetközi joggyakorlat feldolgozása során is kiemelt figyelmet érdemel, hiszen a bíróság általi elismerés esetén egy rendkívül erős eszközt jelentene a kifogásoló fél érdekei védelmében. Alkalmazása azonban vitatott, a szakirodalmi vitát és a joggyakorlatban való elszórt hivatkozást a bírói

¹¹ FRANCIONI, Francesco: Equity in International Law. In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2013. 3. bek., vö. JENKS, Wilfred C.: *The Prospects of International Adjudication*. London, 1964. 316.

¹² vö. MIAJA DE LA MUELA, Adolfo: "Le rôle de la condition des mains propres de la personne lésée dans les réclamations devant les tribunaux internationaux. In IBLER, Vladimir (ed.) *Mélanges Offerts à Juraj Andrassy*. The Hague, 1968. 189–213. 205–206.

¹³ GARNER, Bryan A. et al. (eds.): *Black's Law Dictionary*. 9th ed. St Paul, 2009. 286, Davies, Paul S. – Virgo, Graham: *Equity and Trusts - Text, Cases, and Materials*. Oxford, 2013. 17–18.

¹⁴ LAMM, Vanda: Magánjogi elvek a nemzetközi jogban, különös tekintettel az államok felelősségére." In *Studia in Honorem Lajos Vékás*. Budapest, 2019. 187.

¹⁵ KOTZUR, Markus: Good Faith (Bona Fide). In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2009. 5, 7, 11, 15–16. bek.

fórumok hallgatása kíséri általában, noha arra mutató jelek is vannak, hogy az utóbbi néhány év gyakorlata talán fordulópontot jelenthet majd ebben.¹⁶

Nem jut nyugvópontra a vita abban sem a nemzetközi jogviták esetén, hogy az eljárás melyik szakaszában és milyen jogkövetkezménnyel kell értékelni a kifogásolható magatartásokat.¹⁷ Vannak, akik előzetesen értékelendő tényezőnek tekintik (jellemzően a tiszta kezek elvvel összefüggésben), mások szerint inkább az érdemi mérlegelés során kellene figyelembe venni.¹⁸ Ezzel párhuzamosan az egyik nézőpont szerint akár egy kereseti kérelem visszautasításához is vezethet egy ilyen magatartás, míg az ellenvélemény szerint pusztán az ítélet, illetve az esetleges szankció mértékét befolyásolhatja. Ez utóbbi álláspontot képviselők a tiszta kezek elvének (önálló) alkalmazhatóságát is elvetik, mondván, a bíróság eddig is tekintettel volt a peres felek magatartására, ez a kifogás nem jelenthetne újdonságot.¹⁹

Bármely álláspontot is fogadjuk el a kifogásolható magatartások jogkövetkezményei kapcsán, abban talán kivétel nélkül minden szerző egyetért, hogy a felek jogvitával összefüggő, a jóhiszeműséget, illetve nemzetközi jogot sértő magatartására a bíróságnak valamely formában tekintettel kell lennie a jogvita eldöntése során.

IV. A Nemzetközi Bíróság joggyakorlata

A fentiekben említett elméleti viták szorosan összekapcsolódnak a nemzetközi joggyakorlattal, amelyben rendszeresen megjelennek mind a jóhiszeműségre gyakorolt különféle kifogások, mind az erőszakalkalmazás kérdései, sőt, ezek találkozási pontjai is szerepet játszanak az ítélezés során. Az alábbiakban ez utóbbiakat emelem ki a Nemzetközi Bíróság tevékenységének tükrében.

A Nemzetközi Bíróság előtt több alkalommal is hivatkoztak a tiszta kezek elvére a másik fél erőszakalkalmazása kapcsán. Ezekben az esetekben az erőszakalkalmazás elsősorban

¹⁶ A tiszta kezek nemzetközi érvényesíthetőségével foglalkozó szakirodalomból érdemes kiemelni néhány meghatározó írást. GARCIA-ARIAS, Luis : La doctrine des clean hands en droit international public. *Annuaire des anciens auditeurs de l'Académie de droit international*, 30. (1960) 14–22. o., Salmon, Jean: Des mains propres comme conditions de recevabilité des réclamations internationales. *Annuaire français de droit international* 10. (1964) 1., 225–266. o., KOLB, Robert: La maxime « nemo ex propria turpitudine commodum capere potest » (nul ne peut profiter de son propre tort) en droit international public. *Revue belge de droit international* 33. (2000) 1., 84–136. o., Schwebel, Stephen M.: “Clean Hands, Principle.” In Peters, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2013., POMSON, Ori – HOROWITZ, Yonatan: Humanitarian Intervention and the Clean Hands Doctrine in International Law. *Israel Law Review* 48. (2015) 219–251. o.

¹⁷ KOLB, Robert: *La bonne foi en droit international public*. Genève, 2000. 51. msz.

¹⁸ vö, DUGARD, John: *Sixth Report on Diplomatic Protection*. New York, 2004. A/CN.4/546. 5. bek., KOTZUR, Good Faith...24. bek.

¹⁹ SALMON, Des mains propres... 265.

szerződéses szabályok megtartásáról szóló jogvitákban jelent meg mint szerződéssel összefüggő jogellenes magatartás. Azaz a jogellenes magatartás nem a szerződés rendelkezéseinek megszegésében, hanem azokkal csak közvetetten kapcsolatba hozható cselekményekben jelentkezett. Ezek a cselekmények a másik fél érvelése (vagy a szakirodalom álláspontja) szerint „bemocskolták” az igényét érvényesíteni kívánó állam „kezeit”, vagyis méltatlanná tették a kérelmezőt a jogérvényesítésre.

1. Egyoldalú katonai akciók - A teheráni tús-ügy

Az 1979-ben kibontakozó teheráni tús-ügy tárgyát az iráni iszlám forradalmat követően megostromolt és elfoglalt amerikai nagykövetség, illetve az épületben foglyul ejtett követségi alkalmazottak sorsa képezte. Noha Irán maga nem vett részt az eljárásban,²⁰ narratívája, amely igyekezett az ügyet tágabb, az elűzött sah és a korábbi politikai rendszer amerikai támogatásának kontextusába helyezni, a Szovjetunió által delegált Morozov bíró különvéleményében is tükröződik.²¹

Morozov bíró különvéleményében utalt arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok által megvalósított egyoldalú cselekmények jelentős kárt okoztak Iránnak, ennek következtében pedig *„a felperes a jogi és a morális jogosultságát is elvesztette arra, hogy a Bírószágtól kártérítési kérelmének jóváhagyását várhassa”*.²² Morozov az USA-t a nemzetközi jog súlyos megsértésével vádolta, amely álláspontja szerint egyoldalú gazdasági szankciókat, kényszerítő intézkedéseket és végül egy, Irán ellen irányuló támadást jelentett.²³ Ez utóbbival a Saskarom-hadműveletre, a túsok kiszabadítására irányuló, balsikerű katonai akcióra utalt, amelyet súlyos támadásként értékelte, különösen annak fényében, hogy az USA saját bevallása szerint hosszú ideje, a békés vitarendezésre irányuló bírósági eljárással párhuzamosan készítette elő az akciót. Morozov álláspontja szerint így a bíróságnak határozottabban kellett volna fellépnie annál, hogy az ítéletben elítéli azt a bírósági vitarendezés tekintélyét csorbító mivolta miatt.²⁴

Mindezek ellenére a bíróság ítéletében hangsúlyozta, hogy sem az amerikai katonai beavatkozás jogszerűsége, sem az esetlegesen abból fakadó felelősség nem képezi az elé

²⁰ BUFFARD, Isabelle – WITTICH, Stephan: United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran Case (United States of America v Iran). In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2007. 4. bek.

²¹ vö. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986. 14., Dissenting Opinion of Judge Schwebel. 259. 270. bek.

²² United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran. Judgment. I.C.J. Reports 1980. 3., Dissenting Opinion of Judge Morozov. 51. 53. a szerző fordítása

²³ Consular Staff, Morozov. 54.

²⁴ Consular Staff, Morozov. 55–56.

terjesztett jogvita tárgyát. A többségi vélemény azt is rögzítette, hogy a Saskarom-hadművelettel kapcsolatos kérdéseknek nincs kihatása az iráni kormányzat fél évvel korábbi, az amerikai kérelem nyomán a per tárgyát képező cselekményeire.²⁵

2. Nemzetköziesedő belső feszültségek – A Nicaragua-ügy

A Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlatában talán a *Nicaragua és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye* volt az egyik legkomplexebb és sok szempontból mind a mai napig az egyik legtöbbet idézett eset. Nincs másként ez a tiszta kezek elvének alkalmazhatóságával összefüggő jog- és szakirodalmi vitákban sem, ahol az amerikai Schwebel bírónak az érdemi ítélethez fűzött különvéleménye meghatározó tekintélyre tett szert az elv elismertségére hivatkozók körében.

A jogvita háttérében a nicaraguai forradalmat követően hatalomra jutott sandinista kormányzat elleni lázadók, a kontrák, amerikai támogatása állt. Schwebel határozottan amellett foglalt állást az ítélet hosszának közel kétszeresét kitevő különvéleményében, hogy Nicaragua nem érkezett tiszta kezekkel a bíróság elé. Ennek alátámasztására számos érvet felhozott, eljárási jellegű észrevételek mellett hangsúlyozta Nicaragua agresszori szerepét.²⁶ Különvéleménye tekintélyét részben éppen ez a számos érv adja, hiszen írásában hosszasan és a nemzetközi joggyakorlatot alaposan áttekintve indokolta a tiszta kezek elv létezését.²⁷ Schwebel leszögezte, a felperes közvetett módon felelős számos halálesetért és súlyos anyagi károkért El Salvador területén.²⁸ Az eljárási következményeket tekintve, Gerald Fitzmaurice nyomán, arra a megállapításra jutott, hogy a tiszta kezek hiánya a *locus standi in judico*, azaz a perbeli legitimáció hiányát eredményezi, különösen tekintettel arra, hogy – állítása szerint – az USA jogsértő tevékenységét éppen a saját jogellenes magatartásával idézte elő Nicaragua.²⁹

²⁵ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment. I.C.J. Reports 1980. 3. 94. bek. A szakirodalom azt az érvet is felhossa, hogy a jogorvoslat megtagadása az USA-tól figyelmen kívül hagyta volna iráni összehasonlítható szintű jogsértéseit. SCHACHTER, Oscar: International Law in the Hostage Crisis: Implications for Future Cases. In *American Hostages in Iran*. In WARREN, Christopher – KREISBERG, Paul H. (eds.): New Haven, 1985. (*Council on Foreign Relations Books*) 325–73. 344.

²⁶ Nicaragua, Schwebel. 14.

²⁷ Nicaragua, Schwebel. 270–271. Tekintélyét jelzi, hogy a Max Planck Enciklopédia vonatkozó szócikkét is ő alkotta meg. Schwebel: Clean Hands...

²⁸ Nicaragua, Schwebel. 268. bek.

²⁹ Nicaragua, Schwebel. 271–272. bek., FITZMAURICE, Gerald: *The General Principles of International Law Considered from the Standpoint of the Rule of Law*. Leiden – Boston, 1957. (Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 92). Megjegyzendő, a *locus standi* kifejezéssel egyaránt utal az angol nyelvű szakirodalom a fél perképeségére általánosságban, illetve az adott ügygel való anyagi jogi kapcsolatára, keresetösségi jogára is. **Vö. l.j. 10.**

Schwebel véleményét mindazonáltal nem osztotta a bírák többsége. Az Egyesült Államokat, amely egyébként távol maradt az érdemi szakasztól, minden nicaraguai kereseti kérelemben meggyőző többséggel marasztalta el a bíróság.³⁰

3. Etnikai alapú konfliktusok és beavatkozás – a Fegyveres erőszak alkalmazásának jogszerűsége-ügyek

A *Fegyveres erőszak alkalmazásának jogszerűsége*-ügyek keretében Jugoszlávia összesen tíz peres eljárást kezdeményezett a koszovói háború idején a területét bombázó NATO-koalíció tagjai ellen, azon az alapon, hogy azok megsértették az erőszak alkalmazására vonatkozó tilalmat. Az alperesek közül többen is kifejezetten utaltak arra, hogy Jugoszlávia méltatlanná vált a bírósági jogérvényesítésre.

Az Amerikai Egyesült Államok az ideiglenes intézkedések megadására irányuló jugoszláv kérelem visszautasítását kérte a felperes jogellenes magatartására hivatkozva, etnikai tisztogatással és más atrocitások elkövetésével vádolva Jugoszláviát.³¹ Az USA továbbá azt állította, hogy a jogellenes magatartásból való előnyszerzés tilalmát a nemzetközi jog elismeri, valamint, hogy az ideiglenes intézkedések megadásával a károkozó részesülne védelemben. Ezáltal nem kellene szembenéznie tettei következményével, így igazságtalan lenne minden olyan intézkedés, amely nem veszi figyelembe a felperesi magatartást.³² A bíróság nem nyilatkozott az érvelés helyességéről: más érvekre alapozva úgy találta, hogy még *prima facie* sem rendelkezik joghatósággal.³³

Hasonló érvelésre támaszkodott Belgium is, egyebek mellett Jugoszlávia emberi jogi jogsértéseit, a Biztonsági Tanács határozatainak be nem tartását és a Milosevic elnök elleni, a Jugoszlávia Törvényszék előtti vádemelést emelve ki.³⁴ Mindezek alapján a kérelem visszautasítását kérte.³⁵ A bíróság itt is joghatósága hiányát állapította meg, szintén a tiszta kezek elvétől eltérő okokra alapozva.³⁶ Mindazonáltal Weeramantry bíró az ítélethez fűzött

³⁰ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986. 14. 292. bek.

³¹ Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United States of America), Public Sitting Held on Tuesday 11 May 1999, at 4 p.m., Verbatim Record. CR 99/24. 3.17. bek.

³² Legality of Use of Force (USA), Verbatim, 11 May 1999, 3.18-3.19. bek.

³³ Legality of Use of Force (Yugoslavia v United States of America), Provisional Measures, Order of 2 June 1999. I.C.J. Reports, 1999. 761. 29. bek.

³⁴ Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Preliminary Objections of the Kingdom of Belgium. 2000. 479–482. bek., <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/105/8340.pdf>

³⁵ Legality of Use of Force (Belgium), Preliminary Objections of Belgium, 483. bek.

³⁶ Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v Belgium), Preliminary Objections, Judgment. I.C.J. Reports 2004, 279. 127, 129. bek.

különvéleményében hangsúlyozta, mintegy általános jelleggel, hogy ha az ideiglenes intézkedéseket kérő fél kérelmével összefüggő erőszakos magatartásokat tanúsít, ezek beszüntetése előfeltétele az ideiglenes intézkedések megadásának.³⁷

Az Egyesült Királyság beadványában szintén többféle cselekményt megjelölt, amelyek az álláspontja szerint Jugoszlávia rosszhiszemű eljárását bizonyítja, amely nem maradhat szankció nélkül.³⁸ Az eljárási visszaélésekre utalás mellett nyomatékosította, hogy Jugoszlávia Koszovó területén számos jogsértést követett el és most abban az ENSZ-rendszerben keres jogvédelmet, amelynek intézményeivel, így a Biztonsági Tanáccsal és a Jugoszlávia törvényszékkel szembeszállt, azok határozatait figyelmen kívül hagyta.³⁹ Erre alapozva az alperes a kérelem visszautasítását kérte a bíróságtól.⁴⁰ A fentebb említett ügyekhez hasonlóan, a bíróság itt is joghatóságának hiányát állapította meg, más érvekre építve.⁴¹

4. Hajók és ipari létesítmények elleni támadások – Az Olajfűrótoronyok ügye

Az 1980 és 1988 között zajló iraki-iráni háború idején számos állam, így az Egyesült Államok is hadihajókat vezényelt a Perzsa-öböl térségébe, annak érdekében, hogy biztosítsák a kőolajellátás zavartalanságához fűződő érdekeiket. Az USA több katonai akciót is végrehajtott az iráni haditengerészet ellen, ennek keretében két alkalommal is súlyos károkat okozott iráni olajkitermelő létesítményekben, amelyeket mint amerikai hajókat érő támadásokra adott önvédelmi reakció kívánt igazolni. Irán a bíróságtól az USA-Irán barátsági szerződés megsértésének kimondását kérte, a későbbi amerikai viszontkereset pedig kártérítésre irányult.⁴²

Ahogy azt a bíróság is rögzítette ítéletében, az USA mintegy előzetes kérdésként, még ha nem is befogadhatósági kifogásként vetette fel a joghatósági ítélet meghozatala után, hogy a felperes kifogásolható magatartása kizárhatja a jogorvoslat lehetőségét.⁴³ Erre példaként hozta

³⁷ Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), Provisional Measures, Order of 2 June 1999, Dissenting Opinion of Vice-President Weeramantry. I.C.J. Reports, 1999, 181. 184.

³⁸ Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom), Preliminary Objections of the United Kingdom. I.C.J. Reports 2000. 6.33-6.38. bek. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/113/10883.pdf>

³⁹ Legality of Use of Force (UK), Preliminary Objections of the UK. 6.39. bek.

⁴⁰ Legality of Use of Force (UK), Preliminary Objections of the UK. 6.40. bek.

⁴¹ Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004, 1307. 113, 115. bek.

⁴² BOTHE, Michael: Oil Platforms Case (Iran v United States of America). In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2011. 1–7. bek.

⁴³ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment. I.C.J. Reports 2003. 161. 27–29. bek.

egyebek mellett a szerződés tárgyával összefüggő nem helyénvaló magatartást.⁴⁴ Az USA ez alatt elsősorban Irán „nyilvánvalóan jogszerűtlen” támadásaira utalt, amely, állítása szerint, több, mint harminc ország kereskedelmi hajóit érte és a nemzetközi jog alapvető elveit, többek között az erőszakalkalmazás tilalmát is sértette.⁴⁵ A beadvány azt is hangsúlyozta, Irán nem támaszkodhat úgy az eljárás jogalapjául szolgáló szerződésre, hogy a saját érdekeit védje, de elkerülje a felelősségrevonást saját súlyos jogsértései miatt, különösen, hogy ezek a jogsértő magatartások szolgáltak a későbbi, kifogásolt intézkedések alapjául.⁴⁶ Az Egyesült Államok ezt a tiszta kezek és a *nullus commodum capere de sua injuria propria* elvével hozta összefüggésbe, amely állítása szerint a nemzetközi jog részét képezi.⁴⁷

Válaszul, az érvelés lényegét tekintve Irán tagadta, hogy a tiszta kezek elve általánosan, a diplomáciai védelem tárgykörén kívül is érvényesülhetne, illetve alternatív érvként arra hivatkozott, hogy ha mégis figyelembe vehető lenne, az csak a kártérítés összecszerúsége kapcsán játszhatna szerepet.⁴⁸ Irán az erőszakalkalmazást azzal indokolta, hogy az iraki agresszió elhárítása érdekében gyakorolt önvédelmet és álságosnak, felháborítónak nyilvánítva elutasította az amerikai érvelést, mondván, az USA az agresszor pártjára állt, ahelyett, hogy az önvédelmi jog gyakorlásában segédkezett volna. A tiszta kezekről elismerte, hogy alapvető, a jóhiszeműség által inspirált elvek tükröz, azonban úgy vélte, önmagában az érv nem alkalmazható, ráadásul nincsen relevanciája már az eljárás során, hiszen a bíróság megállapította joghatóságát.⁴⁹ Mi több, Irán úgy ítélte meg, hogy ha a bíróság mégis relevánsnak tartaná a tiszta kezeken nyugvó érvelést, abban az esetben éppen az Egyesült Államok kérelmét kellene elutasítani, hiszen az nem semleges félként jelent a meg a konfliktusban és közreműködött az Irán ellen irányuló támadásokban.⁵⁰

A bíróság érdemi ítéletében a jogi érvek áttekintése során első helyen összegezte az amerikai és az iráni érvelést a tiszta kezek kapcsán. Ennek során arra a megállapításra jutott, hogy nem szükséges még a kérelem letelején, a kereseteket megelőzően foglalkoznia ezzel,

⁴⁴ Oil Platforms, Merits, Judgment. 27. bek.

⁴⁵ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Counter-Memorial and Counter-Claim Submitted by the United States of America. 1997. 5.02. bek. bek. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/90/8632.pdf>

⁴⁶ Oil Platforms, Counter-Memorial of the USA. 5.03., 5.07. bek.

⁴⁷ Oil Platforms, Counter-Memorial of the USA. 5.04-5.06. bek.

⁴⁸ Oil Platforms, Merits, Judgment 29.

⁴⁹ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Reply and Defence to Counter-Claim Submitted by the Islamic Republic of Iran. 1999. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/90/8630.pdf> 175–176, 183–184.

⁵⁰ Oil Platforms, Reply and Defence of Iran. 185.

tekintve, hogy az USA nem befogadhatósági kifogásként hozta fel a kérdéseket, illetve a felvetés megválaszolásához a két fél magatartását elemezni szükséges, amelyet egyébként is meg kell tennie.⁵¹ A testület az iráni kereset vizsgálatát, illetve annak elutasítását követően tért vissza a kérdésre. Ekkor úgy ítélte meg, hogy szükségtelenné vált annak tárgyalása, hogy az iráni magatartás kizárhatja-e a jogorvoslatot, hiszen az iráni kérelmet már alaptalannak találta a bíróság.⁵²

Ez utóbbi konklúzió külön figyelmet érdemel, hiszen, ahogyan azt a bíróság is rögzítette, az Egyesült Államok egyfajta előzetes kérdésként terjesztette elő az iráni magatartás vizsgálatát, de annak elbírálására csak utólag, a felperes keresetéről való döntést követően került sor. Ez gyakorlati szempontból indokolható, mert az egyes magatartások pontos értékelése nem lehetséges a teljes kép kirajzolása, a tényállás részletes, érdemi vizsgálata nélkül. Elméleti szempontból azonban problémákat vethet fel a tiszta kezek efféle kezelése. Felmerülhet, mennyire lenne reálisnak tekinthető az a forgatókönyv, hogy a legitimációjukat, hitelességüket jellemzően féltő nemzetközi bírói fórumok felvállalják az a konfliktust, hogy miután hosszasan levezetve megindokolták a felperesi kérelem helytállóságát, azzal zárják az érvelést, hogy mindez mégis elutasítandó a felperesi magatartás tükrében.⁵³ Másrészt, szóba kerülhet, hogy van-e vajon olyan súlyos és egyértelmű jogsértés, amely akár *prima facie* is lehetővé tenni az érdemi vizsgálat megkerülését – talán ez inkább az előzetes kifogások szakaszában, mintsem, ahogyan az USA jelen esetben alkalmazta, az érdemi szakaszban jelenhetne meg.

5. A polgári lakosság elleni erőszakos cselekmények - a *Fal* tanácsadó vélemény

Az erőszakalkalmazás mint rosszhiszemű jogérvényesítés alapja a néhány évvel későbbi, *A megszállt palesztin területen megvalósuló fal építésének jogi következményei* tárgyában született tanácsadó véleményben is előkerült. Az ügy sajátosságát és később a kifogás értékelésének jogalapját jelentette, hogy ezúttal nem egy kontradiktórius eljárás keretében, hanem egy bírósági vélemény megfogalmazása során került elő a kérdés.

⁵¹ Oil Platforms, Merits, Judgment. 27–30. bek.

⁵² Oil Platforms, Merits, Judgment. 100. bek.

⁵³ Hasonló problémát vet fel a tiszta kezek elv mint előzetes kifogás kapcsán Leblanc. LEBLANC, Hannah: La doctrine des mains propres (« cleans hands ») : Comparaison de sa portée devant la Cour internationale de justice et en droit français et américain. *Les blogs pédagogiques de l'Université Paris Nanterre* (2015) <https://blogs.parisnanterre.fr/content/la-doctrine-des-mains-propres-%C2%AB-cleans-hands-%C2%BB-comparaison-de-sa-port%C3%A9e-devant-la-cour-inter>

A *Fal* tanácsadó vélemény kiváltó okát képező erősített határrendszert Izrael a polgári lakosságát érő rendszeres palesztin támadások elhárítása érdekében emelte, gyakorlatilag végig megszállt területen.⁵⁴ Az ENSZ Közgyűlése által feltett kérdés nyomán induló bírósági eljárásba negyvennégy állam kapcsolódott be beadvánnyal, köztük Izrael is.⁵⁵

Izrael a kérdés visszautasítását kérte a Nemzetközi Bíróságtól, azon az alapon, hogy Palesztina felelőssége megállapítható Izrael, illetve Izrael lakossága ellen elkövetett erőszakos cselekményekért, a fal célja pedig éppen ezen cselekmények folytatásának megakadályozása volt. Következésképpen, az izraeli érv szerint, Palesztina a saját jogellenes magatartásából tehetne szert előnyre, amelyet, Izrael szerint, ellentétes lenne a *nullus commodum capere potest de sua injuria propria*, a tiszta kezek és a jóhiszeműség elveivel.⁵⁶

Érdemes utalni arra is, hogy a jogellenes magatartásra hivatkozás figyelembe vétele Izraellel szemben is előkerült. Elaraby bíró különvéleményében szintén utalt egy, a tiszta kezekhez hasonló elvre (*ex injuria jus non oritur*) annak kapcsán, hogy a jogtalan területfoglalás nem vezethet előnyök szerzéséhez.⁵⁷ Ugyanerre az elvre támaszkodott az Arab Liga is beadványában, amikor az izraeli falépítés szükségszerűségét és így jogszerűségét azzal támadta, hogy az egy jogszerűtlen helyzet védelmét jelentené.⁵⁸

A bíróság elutasította az izraeli érvelést, mivel álláspontja szerint ez nem releváns: a tanácsadó véleményt az ENSZ Közgyűlése kérte és annak is fogják adni, nem pedig egy adott államnak vagy entitásnak.⁵⁹ A végeredmény tehát itt sem tért el a *Fegyveres erő alkalmazása jogszerűsége*-ügyekben megfogalmazottaktól, a bíróság megkerülte azt, hogy véleményt kelljen nyilvánítania a kérdésben.

⁵⁴ WATTS, Arthur – JORRITSMA, Remy: Israeli Wall Advisory Opinion (Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory). In PETERS, Anne (ed.): *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford, 2019. 4. bek.

⁵⁵ WATTS – JORRITSMA: Israeli Wall... 8. bek.

⁵⁶ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 2004. 139. 63. bek., Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Letter Dated 29 January 2004 from the Deputy Director General and Legal Advisor of the Ministry of Foreign Affairs, Together with the Written Statement of the Government of Israel. 2004. 9.3-9.4. bek. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/131/1579.pdf>

⁵⁷ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. Advisory Opinion. I.C.J. Reports 2004. 139. Separate Opinion of Judge Elaraby. 246. 254.

⁵⁸ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Request for Advisory Opinion, Written Statement of the League of Arab States. 2004. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/131/1545.pdf> 10.21. bek.

⁵⁹ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion. I.C.J. Reports 2004. 139. 64.

6. Terrorizmus támogatása – az *Egyes iráni vagyonelemek-ügy*

A szerződéssel összefüggő jogellenes magatartások eljárási megítélése tárgyában a fordulópontot a Nemzetközi Bíróság 2019-es, az *Egyes iráni vagyonelemek-ügyben* hozott joghatósági ítélete jelentette. Az Irán által az Egyesült Államok ellen indított ügyben a nézeteltérés forrását az USA egyre határozottabb fellépése jelentette iráni érdekeltségek ellen. Ennek keretében az amerikai jogalkotó megvonta a „terrorizmus állami támogatóinak” (*State sponsors of terrorism*) nyilvánított államok az eljárási és végrehajtási mentességeit, amelyeket eddig azok az amerikai bíróságok előtt élveztek.⁶⁰

Az Egyesült Államok több kifogást is emelt a felperesi kereset befogadhatóság ellen, köztük a tiszta kezek elvére is hivatkozott, amelyet az eljárással való visszaélés (*abuse of process*) egy válfajaként tüntetett fel.⁶¹ A sors fintora, hogy az eljárással való visszaélés pont e kifogás emelése kapcsán is felmerült, mivel az USA csak a kifogások beadására nyitva álló határidő letelte után tisztázta, hogy a tiszta kezek elvére hivatkozás az eljárással való visszaéléstől elkülönülő alapot jelent – a bíróság is azt a álláspontot erősítette meg, hogy még ha kapcsolatban állnak is, a hatóköre és a kifogást megalapozó cselekmények eltérőek.⁶²

A kifogás alátámasztásához az Egyesült Államok azt hangsúlyozta, hogy Irán a nemzetközi terrorizmust finanszírozta és támogatta, valamint megsértette például a nukleáris fegyverzetkorlátozásra és fegyvercsempészésre vonatkozó kötelezettségeit.⁶³ A kifogás elfogadhatóságáról szóló vitában mindkét fél igyekezett előnyt kovácsolni abból, hogy a Nemzetközi Bíróság mindaddig elkerülte, hogy állást foglaljon a tiszta kezek alkalmazásának kérdésében. Az USA azt hangsúlyozta, hogy a tárgyalás elmaradása a nemleges válasz hiányát jelenti, míg Irán arra mutatott rá, hogy az elv egyszer sem kapott kifejezett támogatást a bíróság részéről.⁶⁴

A bíróság ebben az esetben is rendkívül óvatosan járt el. Ítéletében megjegyezte, hogy az USA nem állította, hogy az általa állított magatartással Irán megsértette volna a keresete alapjául szolgáló szerződést. Ebből kiindulva a bíróság megállapította, hogy nem szükséges állást foglalnia a tiszta kezek elvéről. Azt azonban kinyilvánította, hogy „*még ha bizonyítást is*

⁶⁰ The Court finds that it has jurisdiction to entertain part of the Application of the Islamic Republic of Iran and that the Application is admissible. Press Release. 2019. 1-2. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/164/164-20190213-PRE-01-00-EN.pdf>

⁶¹ Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America), Preliminary Objections, Judgment. I.C.J. Reports 2019. 7. 100. bek.

⁶² Certain Irania Assets, Judgment. 101–106. bek.

⁶³ Certain Irania Assets, Judgment. 116. bek.

⁶⁴ Certain Irania Assets, Judgment. 117–119. bek.

nyerne, hogy a felperes magatartás kifogásolható volt, ez önmagában nem lenne elegendő ahhoz, hogy a tiszta kezek alapján emelt befogadhatósági kifogást jóváhagyja a bíróság”.⁶⁵ Ez utóbbi alátámasztására az *Avena*, illetve a *Tengeri elhatárolás*-ügyekre utalt vissza a bíróság, ahol szerződéses jogvitákban állapította meg, hogy a kérelem alapjául szolgáló szerződés megszegése önmagában nem vezet ahhoz a szerződésszegő fél keresetének visszautasításához.⁶⁶ A kifogás elutasítása ellenére azt is rögzítette a testület, hogy ez a döntése nem jelenti annak akadályát, hogy a tiszta kezek elv alapjául szolgáló érvek a későbbiekben az érdemi fázisban a védekezést szolgálják.⁶⁷

A döntés mérföldkövet jelent abban, hogy a bíróság előtt talán minden korábbinál nagyobb figyelmet jelent meg az elv. Az is egyértelmű, hogy megszilárdult az a joggyakorlat, amely szerint pusztán a kifogásolható felperesi magatartás, illetve az alapul fekvő szerződés sérelme nem jelent visszautasítási okot. Jóllehet ebből első pillantásra a tiszta kezek elv tagadását is kiolvashatnánk (hiszen az a felperesi magatartás figyelembevételén alapszik), valójában nem erről van szó, a bíróság is elválasztotta a két kérdést egymástól.

Az egyik fél jogsértő magatartása, illetve annak állítása voltaképpen szükségszerű eleme egy jogvitának, így indokolt, hogy ez önmagában ne zárhassa ki a bírósági eljárást. A bíróság valószínűleg egy speciálisabb, az előbbieknél szigorúbban értelmezett jelentést tulajdonított a tiszta kezeknek. Erre utalhat Brower amerikai *ad hoc* bíró, aki egyéni véleményében párhuzamos indokolás gyanánt kiemelte, hogy a Nemzetközi Bíróság gyakorlatában a tiszta kezeket megszorításokkal értelmezték, így például kölcsönös kötelezettségek fennállása és azok nemteljesítése kapcsán, ahogyan az az USA által felhasznált ügyekből is tükröződik.⁶⁸

V. Összegzés

Az eddigieket összefoglalva kijelenthető, hogy a nemzetközi jog mind anyagi jogi, mind eljárási jogi eszközöket biztosít arra, hogy egy eljárás során érvényre juthassanak a felek

⁶⁵ Certain Irania Assets, Judgment. 122. bek.

⁶⁶ Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2004. 12. 47. bek., Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2017. 3. 142. bek.

⁶⁷ Certain Irania Assets, Judgment. 123–124. bek.

⁶⁸ Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objections, Judgment. Separate Opinion of Judge Ad Hoc Brower. I.C.J. Reports 2019. 65. 2–7. bek. Brower itt Hudson bírónak a *Meuse folyó* ügyéhez fűzött különvéleményére utalt vissza, amely az egyik legkorábbi és legfontosabb hivatkozási alap a tiszta kezek elve kapcsán, noha, ahogyan Brower is rögzítette, az elv nem jelent meg explicit módon Hudsonnál, csak egyes méltányossági szempontokat fogalmazott meg. Vö. The Diversion of Water from the Meuse, Judgment. Series A/B. 70. 1937. Individual Opinion of Mr. Hudson. 73. 77.

igényei. Ezek nem pusztán a kimondottan jogellenes magatartásokkal, hanem a méltánytalan vagy jóhiszeműséggel ellentétes cselekményekkel szemben is fellépést jelentenek. Ezek a cselekmények rendkívül sokfélék lehetnek, így ebbe a körbe vonhatjuk az erőszakalkalmazásokat. A Nemzetközi Bíróság gyakorlatában több, mint féltucatnyi példát találunk arra, hogy akár a felek, akár a bíróság egyes tagjai ezen magatartások eljárási szankcionálása mellett foglaltak állást, azaz akár visszautasítással, akár másfajta jogkövetkezménnyel sújtották volna a kifogásolhatóan eljáró felet. A bírósági többségi döntéseit tekintve azonban mind a mai napig nem találunk olyan ítéletet, amely véleményt is mondott volna a tiszta kezek elv alkalmazhatóságáról, a testület elkerülte eddig a válaszadást. Álláspontja kinyilvánításához a bíróság legközelebb a két évvel ezelőtti, az *Egyes iráni vagyonelemek* tárgyában hozott joghatósági ítéletében jutott, viszont végül ott is adós maradt a válasszal, jóllehet leszögezte, hogy az érdemi szempontból való értékelést mindez nem zárja ki.

Elmondható, hogy a bíróság elé vitt jogszerűtlen erőszakos magatartások nem maradnak szankció nélkül. Ezek a következmények a joggyakorlat tapasztalatai alapján az érdemi fázisban, anyagi jogi szempontból kerülnek értékelésre. Hiába jelent meg tehát több oldalról is az eljárási szankcionálásra való igény, mindezidáig ezeknek az igényeknek nem adott helyt a bíróság.